

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА

УНІВЕРСИТЕТ ОСЛО

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

СЛОВ'ЯНСЬКИЙ СВІТ ОЛАФА БРОКА

Слов'янський світ Олафа Брока / ред. Тамара Льоннгрєн, Наталія Хобзей. – Львів, 2018. – 264 с. (Серія «Діалектологічна скриня»; Українознавча наукова бібліотека НТШ. Ч. 48).

ISBN 966-02-2982-8 (серія)

ISBN 978-966-02-8386-2

У 2017 році виповнилося 150 років з дня народження першого професора слов'янських мов Університету Осло, члена Національної Академії України, дійсного члена НТШ Олафа Брока (1867–1961). З цієї нагоди Представництво Університету Осло в Санкт-Петербурзі провело чотири ювілейні семінари: у Москві, Санкт-Петербурзі, Києві та Львові. У збірнику «Слов'янський світ Олафа Брока» надруковано доповіді, виголошені на цих ювілейних заходах українськими, норвезькими та російськими вченими, з перекладом на англійську мову.

Статті репрезентують різнобічну діяльність норвезького славіста, розкривають значення його робіт для сучасних досліджень у галузі діалектної фонетики, висвітлюють широкі міжнародні контакти вченого. У збірнику вперше опубліковано кілька джерел з його епістолярної спадщини.

**Видання здійснено за фінансової підтримки норвезьких університетів:
Осло (UiO), Берген (UiB), Тронхейм (NTNU), Тромсьо (UiT)**

Редактори: Тамара Льоннгрєн, Наталія Хобзей

Переклад з англійської мови на українську та з української на англійську (за винятком передмови і статті Т. Льоннгрєн) виконала Марта Госовська

Переклад з російської мови на англійську виконали:
Ксенія Зарецька, Серафима Нечаєва, Дарія Яковльова

ISBN 966-02-2982-8 (серія)
ISBN 978-966-02-8386-2

© Михайло Москаль, обкладинка, 2018
© Університет Осло, 2018

ЗМІСТ

Передмова.....	7
Інгвіль Брок <i>Внесок Олафа Брока у вивчення піджсинів</i>	22
Ольга Гончар <i>Образ вченого-славіста XIX століття:</i> <i>Микола Костомаров</i>	34
Светлана В. Дьяченко <i>Труды Олафа Брока и современное исследование</i> <i>архаического южнорусского вокализма</i>	49
Оксана Кузьменко <i>Наукова та організаційна діяльність</i> <i>Володимира Гнатюка в Науковому товаристві</i> <i>ім. Шевченка: взаємини з Олафом Броком</i>	60
Тамара Льоннгрен <i>Діяльність славіста як зразок наукової дипломатії:</i> <i>епістолярна спадщина Олафа Брока</i>	90
Тамара П. Лёнгрен <i>Потрясение от увиденного: книга Олафа Брока</i> <i>«Диктатура пролетариата»</i>	109
Карі Ага Міклебуст <i>Олаф Брок – посол слов'янського світу в Норвегії</i>	143
Сергей Л. Николаев, Марфа Н. Толстая <i>Работы Олафа Брока о говоре</i> <i>Убли и современные полевые записи</i>	157
Віталій Тельвак <i>Михайло Грушевський та скандинавська славістика</i>	201
Александра В. Тер-Аванесова <i>Книга Олафа Брока</i> <i>«Очерк физиологии славянской речи» и ее значение</i> <i>для изучения фонетики славянских языков</i>	226
Наталія Хобзей <i>Українське тло лінгвістичних студій Олафа Брока</i>	246

**НАУКОВА ТА ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ
ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
в НАУКОВОМУ ТОВАРИСТВІ ІМ. ШЕВЧЕНКА:
взаємини з Олафом Броком**

Володимир Гнатюк (1871–1926) – талановита і дуже енергійна особистість в українській народознавчій науці останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. Ця людина – надзвичайно організована та працездатна – була однією із трьох ключових фігур у період становлення та розквіту Наукового Товариства імені Шевченка у Львові (далі – НТШ). В. Гнатюк був дійсним членом НТШ, цієї найстарішої української наукової організації, а згодом став академіком Всеукраїнської академії наук (ВУАН). Цей «феноменально щасливий збирач усякого етнографічного матеріалу», як назвав його колега і старший друг, український письменник Іван Франко (1856–1916), був знаний також і як мислячий дослідник. Учений залишив після себе понад кілька сотень праць, серед яких статті, огляди періодичних видань, переклади, численні рецензії (тільки в *Літературно-науковому віснику* понад 600 позицій). Однак головним його науковим здобутком стали ґрунтовні збірники різножанрового українського фольклору. За оцінкою українського ученого-інтелектуала Віктора Петрова, він був не тільки «визначним ерудитом, що вишукує найрідкіші бібліографічні й бібліологічні факти», а й тонким спостерігачем, який умів деталізувати складні сюжетні схеми в обставинах широких міграційних перспектив [Петров 1927: 254]. Гнатюк, на думку багатьох його сучасників та наступників, був одним із перших в українській фольклористиці,

хто запровадив до наукового обігу не тільки величезну кількість фольклорно-етнографічних матеріалів останньої третини ХІХ – початку ХХ ст., але дав яскраві зразки того, як треба їх опрацьовувати.

Зацікавлення усною народною творчістю у Гнатюка з'явилося в дуже ранні роки, фактично свій перший аматорський запал він виніс із дому, від діда і баби, які любили співати народні пісні та розповідати цікаві історії. Фіксувати фольклорні твори він почав тоді, коли навчався в гімназії. Скажімо, про перші записи він згадує в *Передмові* до двотомного збірника *Колядки і щедрівки* (1914), надрукованого у видавництві НТШ: «Колядки, а також інші пісні, записував я вже як ученик гімназії, але очевидно не мав іще свідомости їх ваги для науки. Набрав же її аж тоді, як став студентом університету та як попрочитував великі збірники Якова Головацького й Павла Чубинського і рецензії на них, та познайомився з історією нашої етнографії на підставі праць О. Пипіна, О. Огоновського, М. Сумцова, й деяких інших дрібніших. Видане історичних пісень В. Антоновича й М. Драгоманова, куди заведено й колядки з історичною основою, звернуло мою увагу на їх давність», 28 вересня 1913 року [Гнатюк 1914: ІІІ]. Це двотомне видання до сьогодні не має рівних в Україні ні за змістом і обсягом, ні за ретельністю представлення варіативних парадигм.

Свідомість ваги польових записів зміцніла в Гнатюка у студентський час під впливом викладачів Львівського університету та старших колег-філологів: Михайла Грушевського, Олександра Колесси, Івана Франка. А завдяки Михайлові Драгоманову та його ініціативним закликам до молоді, він звернув увагу на малодосліджений на той час етнографічний регіон Закарпаття. Здійснивши упродовж 1895–1903 років шість експедицій на українське Закарпаття, у Східну Словаччину та на південну Угорщину, В. Гнатюк зібрав унікальні фольклорні та етнографічні тексти з одного регіону, які слугували основою фундаментального корпусу *Етнографічні матеріали з Угорської Руси*, що вийшли шістьма томами в кількох випусках *Етнографічного збірника* (Львів, 1897, т. 3; 1898, т. 4; 1900, т. 9; 1909, т. 25; 1910, т. 29; 1911, т. 30). На думку сучасних фольклористів, праця, що містить 505 зразків народної прози та 583 пісні, є «неперевершеним джерелом для пізнання фольклору Закарпаття» [Мушинка 2012: 75], а також мовних особливостей поліетнічного регіону, де переважало і досі переважає українське населення.

1898 року Гнатюк успішно закінчує філософський факультет Львівського університету. Однак через виявлену надмірну – із погляду тогочас-

ної австро-угорської влади – активність у політичному та громадському русі української молоді його призначили на посаду заступника вчителя на периферію – у Самбірську класичну гімназію. Зрозуміло, що віддаленість від головних наукових центрів та бібліотек значно ускладнило б реалізацію науково-творчих планів талановитого дослідника. А тому восени 1898 року він від цієї посади відмовився. Обставини склалися так, що його професійна дорога пролягла до Наукового товариства імені Шевченка у Львові.

Організаційно-наукова діяльність Гнатюка як секретаря НТШ та редактора періодичних видань. Отож від 1899 року Гнатюк приступає до виконання обов'язків секретаря НТШ, що започаткувало свою роботу ще 1892 року. Здебільшого в історії НТШ його структуру визначали три секції: 1) історично-філософська, 2) філологічна та 3) математично-природописно-лікарська. Особли вий науковий та організаційний поступ здійснено під головуванням Михайла Грушевського упродовж 1897–1913 рр. У цей період великого розмаху набрав випуск численних періодичних і монографічних видань, було придбано декілька великих будинків, розпочато створення музеїв, бібліотеки та архівів. Із появою першого тому *Записок НТШ* (1892), а далі й інших серійних наукових збірників, зокрема *Хроніки НТШ у Львові* та *Літературно-наукового вісника*, розгорнулася наукова діяльність Товариства. Від 1900 року Гнатюк виконує в ньому обов'язки редактора усіх видань Етнографічної комісії, відповідає за огляди вітчизняних та зарубіжних часописів: *Житє і слово*, *Киевская старина*, *Этнографическое обозрение*, *Живая старина*. Із наступного 1901 року він працює як секретар, а через 15 років – як голова Етнографічної комісії НТШ. Отже, В. Гнатюка небезпідставно називають першим професійним науковцем-україністом у Західній Україні [Мушинка 2012: 59], який, окрім цього, виявив унікальну працездатність як для однієї людини, яка, будучи важко хворою, несла на собі значний тягар суто наукової і науково-організаційної роботи Товариства.

Фольклорно-етнографічні видання НТШ. Однією з найбільш вагомих робіт Гнатюка була наукова едіція народознавчих серійних видань під опікою Етнографічної комісії НТШ. Він був редактором більшості із 39 томів *Етнографічного збірника* (скорочено – ЕЗ), що виходив від 1895 до 1929 року, та 22 томів *Матеріалів до українсько-руської етнології*

(1899–1929), що від 1909 року називалися *Матеріали до української етнології*. Томи 12, 15, 18, 19–20 Гнатюк курував особисто. Вагомість значущої редакторської праці Гнатюка була відзначена тим, що останній спарений том (тт. 21–22) *Матеріали до етнології і антропології* (Львів, 1929) було присвячено його пам'яті.

Текстологія, упорядкування, редагування, коректура, підготовка до друку текстів, випуск та поширення збірників – усе це лежало в силовому полі діяльності Гнатюка, який погоджувався зі своїм учителем І. Франком у тому, що «саме зібрання матеріалу, се ще однак лише половина праці... Далеко важніша річ обробити і опублікувати зібраний матеріал так, щоб із нього була найбільша можлива користь для науки» [Франко 1901: XVII]. Щороку під таким вимогливими засадами у згаданих часописах виходили жанрово-тематичні збірки: *Лірники. Лірницькі пісні, молитви, слова, звістки про лірників повіту Бучацького* (ЕЗ, 1897, т. 2), *Галицько-руські анекдоти* (ЕЗ, 1899, т. 6), *Галицькі народні казки* (ЕЗ, 1899, т. 7), *Галицько-руські народні легенди* у 2-х томах (ЕЗ, 1902, т. 12, 13), *Знадоби до галицько-руської демонології* та *Знадоби до української демонології* у 2-х томах (ЕЗ, 1904, т. 15; 1912, тт. 33, 34), *Коломийки* у 3-х томах (ЕЗ, 1905–1907, тт. 17–19), *Гаївки* (МУЕ, 1909, т. 12), *Народні оповідання про опришків* (ЕЗ, 1910, т. 26), *Колядки і щедрівки* у 2-х томах (ЕЗ, 1914, т. 35, 36), *Українські народні байки (звіриний епос)* у 2-х томах (ЕЗ, 1916, т. 37–38). Цінність цих фольклорних матеріалів полягає в тому, що вони, як справедливо підсумував М. Яценко, «ніколи не подавалися сирими, а були науково систематизовані, із зведеними варіантами та численними паралелями із світової (і насамперед слов'янської) літератури» [Яценко 1964: 81].

Особиста фольклорно-етнографічна практика В. Гнатюка. Непересічне значення для багатьох наукових досліджень філологів має спадщина самого Гнатюка, основні засади якої були викладені у статті «Українська народна словесність (в справі записів етнографічного матеріалу)» (Відень, 1917). Його польові матеріали, незважаючи на те, що були фіксовані від руки, визначили вищий етап розвитку в історії української фольклористики і здобулися на високі оцінки у ХХ ст. У монографіях Михайла Яценка (1964) та Миколи Мушинки (1987) – найбільш авторитетних дослідників життєвого і творчого шляху Гнатюка – стверджено, що в центрі його уваги були передусім календарно-обрядові пісні (колядки, щедрівки, гаївки), коломийки, балади та народна проза (казки, перекази про оприш-

ків, легенди, демонологічні оповідання, новели, анекдоти). Він мав відвагу займатися малодослідженими чи «незручними» темами еротичного («сороміцького») фольклору, питаннями демонології у *Нарисі української міфології* (Львів, 2000). Не менший інтерес у вченого викликали пісенні новотвори про нові економічні відносини, про військову службу і війни чи про потужний еміграційний рух кінця XIX ст. в Галичині. У цих творах В. Гнатюк убачав активний процес тривання фольклорної традиції, яка зіштовхнулася з новими темами і образами, була залежна від історико-політичних рухів початку XX ст. та від суспільної модернізації, яка захопила Європу.

В. Гнатюк – піонер запису українського фольклору з часу Великої війни (1914–1918). Галицький фольклорист першим серед інших українських дослідників озвучив проблему, пов'язану з потребою послідовно фіксувати усі новотвори. Перекоаний у тому, що усна словесність є важливим інформативним джерелом історії, Гнатюк писав, що «жаден учений не зможе про се звідки інде довідатися, а знати народню думку про якийсь суспільний прояв у часах загального демократизму...» [Гнатюк 1916: 84]. Такого висновку він дійшов у статті *Війна і народня поезія*, опублікованій у *Календаріку для січових стрільців і жовнів-українців. 1917* (Відень, 1916), про методологічну вагу якої не раз писали сучасні дослідники [Кузьменко 2009: 17–18; Кирчів 2010: 96–97]. У цій розвідці Гнатюк накреслив орієнтири у вивченні нових українських воєнних пісень та оповідань, що виникли під впливом значних суспільних потрясінь, які відбувалися не тільки на теренах Галичини, а й усієї Центрально-Східної Європи. Фольклорист уважав, що основним завданням для записувачів є з'ясувати народний погляд на світову війну, ставлення до неї, її характеристики. Це було дещо суголосним тогочасній європейській тенденції науково-популярних публікацій фольклору про війну, як-от: збірника Софії Федорченко *Народ на війні* (Київ, 1917) чи монографії Ернста Моріца Кронфельда *Der Krieg im Aberglauben und Volksglauben* (Мюнхен, 1915). Історик Володимир Данилевич у рецензії на видання колективної монографії *Kulturgeschichte des Krieges* (Берлін, 1916) писав, що твори усної народної словесності є надзвичайно важливим джерелом для вивчення культурної історії війни [Данилевич 1919]. Гнатюк – як досвідчений фольклорист-практик – подав у згаданій вище статті квестіонар, у якому

значну частку становили питання екзистенційно-психологічного спрямування: про враження, відчуття, терпіння і переживання народних співаків та оповідачів. У цій праці, окрім пісенних новотворів, серед яких є унікальні зразки стрілецьких пісень, Гнатюк надрукував фольклорну прозу про світову війну.

Епічні твори, що мають безсумнівний фольклорний стрижень, учений визначив як «фантастичні оповідання». Серед надрукованих – дві легенди з казковими сюжетними колізіями (про однооких велетнів, яких разом перемагали «наші» і «москалі»; про «невмирущого генерала» російської армії Келлера (що продукує давню міфологему *умирання / воскресіння* героя), есхатологічна легенда про кінець світу (*Цар Біловус*) та анекдот про розумного цісаря («Наш цар і московський цар»). У Наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України у фондi В. Гнатюка (ф. 28–3), який був переданий до Києва 1951 року [Старков 2001], а також у фондi *Етнографічна комісія НТШ* (ф. 29–3) зберігається чимало цінних польових матеріалів часу Першої світової війни – листи із рукописами віршів, новостворених пісень, легенд, переказів та оповідань, що надходили з фронту чи з військових шпиталів до секретаріату Етнографічної комісії НТШ та особисто до Гнатюка [Kuzmenko 2015: 88; Кузьменко 2016: 116–120]. В одному з таких послань із фронту від 26 червня 1917 року від українського жовніра Йосифа Лапчука, 1898 р. н., зі Стрийського повіту читаємо¹: «Високо Поважна Комісія Наукового Товариства ім. Шевченка. Дістав я випадково межі німцями наш Український календарик для Українських Січових Ст.[рільців] на рік 1917 виданий у Відні з Українського Жіночого (Товариства) Комітету помочи для ранених. З котрого довідав ем ся про бажан[ня] Пов. П. Гнатюка що повинностию кожного Українця жовніра, усі пісні і оповідання збирати, котрих межі війском єсть так много і подати на вашу адресу. От і задумав я познакомити ся і подати кілька пісень нових, котрі, як ем читав, і по правді могли би ся згирити до вашого відома. [...]» [НАФР ІМФЕ: арк. 1–2]. У листі очевидним є відображення тієї дієвої організаційної роботи та сили звернень Гнатюка до фронтовиків. На жаль, більшість

¹ Тут і далі зберігаємо правопис оригіналів цитованих рукописів. Задля кращого прочитання ми поставили необхідну пунктуацію та вказали пропущені літери у квадратних дужках.

безцінних фольклорних матеріалів знищили царські солдати під час окупації [Мушинка 2012: 87]. Важливо, що 1918 року Гнатюк не покидав надії надрукувати ці твори в окремому збірникові, щоб «хоронити від забуття і загибелі» [Гнатюк 1918: 100].

Окрім фольклористичної праці, Гнатюк знайий також у літературознавстві як довголітній відповідальний редактор *Літературно-наукового вісника* (від четвертого номера 1899 р. до 1905, потім від 1922 р. – і до смерті 1926 р.) та видань *Українсько-руської видавничої спілки*. Виконуючи обов'язки члена редколегії, він брався за всі завдання, які покладали на нього, і навіть більше, оскільки редагував кожне число, детально вичитуючи рукописи. Також В. Гнатюк писав оригінальні критичні статті, перекладав з іноземних мов, виконував коректуру, робив замовлення та укладав угоди з авторами та передплатниками. Україв важливим із погляду розуміння високого рівня тогочасного наукового процесу була його праця літописця. У бюлетені *Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка*, що від 1900 року виходив українською та німецькою мовами, Гнатюк інформував громадськість про наукове життя Товариства. На її сторінках публікували звіти про засідання секцій, протоколи обговорення рукописів до друку, відомості про міжнародні наукові конгреси тощо.

Щоби підтримати єдиний науково-інформаційний простір, Гнатюк вів дуже активне листування як у межах Галичини, що входила до Австро-Угорської імперії, так і зарубіжжя. За даними М. Мушинки, він мав понад 800 кореспондентів: учених, видавців журналів, авторів, дописувачів, рецензентів, читачів різних установ, до яких особисто надсилав наукові видання НТШ. На сьогодні велика частина епістолярію Гнатюка опублікована. Найбільш значущими є окремі корпуси листувань із Федором Вовком (1847–1918) – відомим антропологом, професором Петербурзького університету [Гнатюк 2001], із письменником Михайлом Коцюбинським (1864–1913), який під впливом спілкування із Гнатюком і відвідин села Криворівня написав повість із гуцульського життя *Тині забутих предків* (1911), що лягла в основу всесвітньовідомого однойменного фільму 1964 року. Дуже цінним із погляду вивчення етапів становлення кодифікованої української мови є листування Гнатюка з лінгвістом Євгеном Тимченком (1866–1948), знаним істориком мови, діалектологом і лексикографом, дійсним членом НТШ, академіком АН УРСР, член-кореспондентом АН СРСР. Гнатюк вів кореспонденцію також із багатьма зарубіжними ученими.

Мовознавча діяльність В. Гнатюка: правописні труднощі. Робота на посаді секретаря й редактора вимагала від Гнатюка постійного звернення до мовознавчих досліджень задля з'ясування складних випадків правопису та норм української літературної мови. 1918 року, коли Гнатюка обрали дійсним членом Української академії наук у Києві, він у подячному слові запропонував заснувати журнал, присвячений культурі української мови. Різні підходи до написання, що значною мірою зумовлювала розірваність українського народу поміж кількома державами, часто ставали причиною суперечок і непорозумінь. І саме тому заступник голови Етнографічної комісії НТШ Ф. Вовк, вважав, що за тогочасних політичних умов мова і правопис є важливим консолідуючим фактором українського народу [Сапеляк 2000: 123–124]. Тому Гнатюк ніяк не міг оминати того, що значимою частиною його наукових зацікавлень стало вивчення регіональних особливостей мови носіїв фольклору. Очевидно, на підставі цього М. Мушинка назвав Гнатюка «одним з кращих діалектологів кінця XIX – першої чверті XX ст.» [Мушинка 2012: 191], хоча сам учений таким себе не вважав. Зацікавлення Гнатюка мовою виявлялися радше у практичній роботі, коли він намагався дотримуватися фонетичної точності фольклорних записів. Про це він написав у передмові до *Етнографічних матеріалів з Угорської Русі*: «я тримався тої засади, щоби записати всьо, слово в слово, а не пропустити нічого «нижче тієї коми» [Гнатюк 1897: XIII]. Отож у наукових інтересах Гнатюка завжди були питання, пов'язані з вивченням говірок, особливо говорів закарпатських та бачванських русинів, яким він присвятив низку спеціальних статей мовознавчого і культурологічно-політичного змісту (*В справі літературної мови підкарпатських русинів* [Гнатюк 1981: 241–247], *Русини Пряшівської єпархії і їх говори* (1900, *Записки НТШ*, т. 35–36, кн. 3–4, с. 1–70), *Словаки чи русини? (Причинки до вияснення спору про національність західних русинів)*, словник закарпатських говорів у співпраці з І. Панькевичем (1921–1925 рр.). Особливе значення для сучасної діалектології мають словнички, подані до фольклорних зібрань Гнатюка (наприклад, *Словарець угорсько-руських місцевих виразів* [Гнатюк 1898: 234–251]).

За вагомі наукові доробки В. Гнатюка обрали член-кореспондентом трьох поважних зарубіжних наукових установ, а саме: Російської академії наук у Петербурзі (1902), чеського наукового товариства *Národopisná Společnost Československá* у Празі та німецьких етнологічних товариств *Des Vereins für österreichische Volkskunde* у Відні та *Hermann-Barth-Gesell-*

schaft für geistige Volkerverständigung у Берліні. Така міжнародна увага до українського фольклориста, зрозуміло, була наслідком того, що, окрім титанічної організаційно-наукової роботи, учений постійно підтримував дуже широкі особисті зв'язки, «незмінно тримав у полі зору всю світову (і насамперед слов'янську) періодику» [Яценко 1964: 49]. Гнатюк листувався із зарубіжними діячами з нагоди обміну етнографічною літературою, задля організації різних народознавчих з'їздів та акцій, наприклад участі у ювілейному збірнику до 40-річчя літературної діяльності Івана Франка.

Плідними були зв'язки Гнатюка із прогресивними російськими письменниками та ученими, зокрема з І. Буніним, М. Горьким, В. Короленком, О. Брікнером, М. Сперанським, В. Розовим, С. Ольденбургом, В. Перетцом. Серед них були й дійсні члени НТШ, зокрема Федір Корш, філолог-славист, академік АН у Петербурзі, один з авторів праці *Записки про відміну утисків друкованого малоруського слова*, що вийшла друком у революційний 1905 рік. Зауважмо, що того ж року Лев Толстой виступив проти російсько-японської війни, яку вважав безглуздою. Із цього приводу всесвітньовідомий письменник написав до царя Миколи II відкритого листа, якого Гнатюк переклав та опублікував окремою брошуркою під назвою *Схаменіться* [Мушинка 2012: 176].

Щира дружба єднала Гнатюка і Голову відділу російської мови Російської академії наук Олексія Шахматова (1864–1920), який систематично надсилав Гнатюкові свої наукові праці та допомагав редагувати студії, подані до російських наукових видань. Окрім іншого, для Шахматова важливо було обговорити із Гнатюком питання, що стосувалися пограничних мішаних говорів Закарпаття. Своєю чергою Гнатюк питав у нього поради під час дискусії про характер говірки бачванських українців. У листі від 1 січня 1902 року він виклав Шахматову головні критичні зауваження Брока: «Коли прочитаєте мою статтю *Словаки чи русини?* – писав він у листі, – то зрозумієте, про що мені ходить. Проф[есори] Соболевський, Пастрнек² і інші заявили, що говори, яких взірці я надрукував у XI т[омі] *Етно[графічного]* збірника – словацькі. Я признаю, що вони сильно пословачені, але аби то їх основа була словацька, а не руська, не годжуся на те. З тої причини мені було б дуже приємно почути Вашу гадку в сій справі. Завважу ще, що я тепер виготовляю до друку збірку

² В. Гнатюк має на увазі відомого чеського мовознавця, професора слов'янської філології Віденського університету Франтішека Пастрнека (František Pastřnek).

угро-руських віршів, переважно з XVIII віку, і надіюсь, що вони також підопруть почасти мою думку про бачванських русинів» [Гнатюк 1998: 100]. Шахматов одержував через Гнатюка наукові видання з Галичини, зокрема примірники *Етнографічного збірника*, матеріали з Бачки, про що Гнатюк згадує у листі до Ф. Вовка від 22 квітня 1912 року [Гнатюк 2001: 117].

Чеські та хорватські контакти Гнатюка розвивалися у співпраці з ученими-етнографами Любором Нідерле, Їржі Полівкою (рецензент збірки байок Гнатюка [Гнатюк 1998: 299]), літературознавцем Франтішеком Тіхим, славістом Ігнатієм (Ватрослав) Ягічем. Редактор журналу *Archiv für slavische Philologie* особисто рекомендував Гнатюка на премію ім. О. Котляревського. 20 вересня 1913 року він написав схвальний відгук на його збірник оповідань про опришків: «...труд Гнатюка отмечается всеми качествами его добросовестной этнографической деятельности и заслуживает, рядом с прочими трудами, полного признания...» [Гнатюк 1998: 252–257]. Цінними для Гнатюка були також зв'язки з польськими ученими, зокрема з першим розробником теорії фонем, дійсним членом НТШ Іваном Будуеном де Куртене, а також з угорським мовознавцем Оскаром Ашботом та багатьма іншими. Не можна оминати увагою північноєвропейського курсу Гнатюка, спрямованого на співпрацю із провідними фінськими етнографами В. Мінсіккі, К. Кроном (Kaarle Krohn), А. Аарне (Antti Amatus Aarne) [Гнатюк 1998: 233–235], які щиро бажали українцям політичної свободи [Гнатюк 1998: 310], а також із норвезьким славістом Олафом Броком (1867–1961).

Грані взаємин Олафа Брока та Володимира Гнатюка. Гнатюк знався із Броком заочно – через публікації рецензій на його праці, надіслані видання НТШ і приватне листування, яке вів із ним від 1898 аж до 1914 року. Оригінали листів зберігаються в різних архівах: Інституту літератури ім. Шевченка НАН України в Києві, у Відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника, в Архіві НТШ у Сарселі (Франція), в Осло (Норвегія). Ще будучи студентом, Гнатюк у *Записках НТШ* (1896, т. 14, кн. 6, с. 37) звернув увагу на ґрунтовну працю норвезького славіста *Zum Kleinrussischen in Ungarn*, надруковану рік перед тим у міжнародному слов'янознавчому журналі *Archiv für Slavische Philologie* (1895, Bd. XVII, s. 321–416; Bd. XIX, s. 1–21). Три роки по тому, 1899 року, Гнатюк публікує розлогу рецензію в *Записках НТШ*, у якій позитивно оці-

нює студію Брока – *Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn* (Християнія, 1897), надруковану в *Archiv für Slavische Philologie* (1899, Bd. XXI, s. 49–61). Гнатюк детально представив зміст праці, описав структуру, висвітлив різні аспекти фонетичних явищ (асиміляції, палаталізації тощо). Водночас він досить критично висловився щодо позиції Брока, який вважав досліджуваний терен «словацько-руським», а населення «словацьким», відповідно його мову – діалектом словацької мови. У тій же рецензії Гнатюк запропонував власний підхід, поділяючи Угорську Русь на дві діалектні групи: 1) «чисто руська» (Мараморш, Угоч, Берег, Ужгород, північно-східний Землин); 2) «русько-словацька» (Земплин, Шариш, Спиш). Наприкінці рецензії Гнатюк робить висновок про високий фаховий рівень роботи Брока: «Зібраний матеріал визначається великою вірністю, а сама праця докладністю та сумлінністю. З того огляду можна уважати її справді за дуже добру і бажати б лише належало, щоби кождий наш діялект був так вистудійований якнайкорше» [Гнатюк 1899: 42].

Вивчаючи фольклорні записи В. Гнатюка із Закарпаття, маловідомої на той час частини Європи, Брок закинув Гнатюкові, що той не був ознайомлений із методикою німецького фонетиста Едварда Сіверса (1850–1932). Через те, як він вважав, Гнатюк неточно передав мову текстів, які зі суто лінгвістичного боку є недостатніми для спеціалістів. На думку Брока, одним із суттєвих недоліків фольклорних записів була відсутність фонеми [ы] [Мушинка 2012: 197]. На критику Гнатюк відповів згодом, обґрунтувавши свою позицію в рецензії 1901 року на ще одну працю Брока *Угорорусское наречие села Убли (Земплинского комитата)* (СПб, 1900, 117 с.), у якій чітко зазначив, що «Поперед усього мої записи роблені для етнографічних цілей. Виходячи з цього я не мусив звертати уваги на мовні тонкості» [Гнатюк 1901: 25]. Подавши ще одну загальну довідку про Брока як «звісного дослідника говорів словацько-руського пограниччя», Гнатюк погоджується із його слушними зауваженнями: «Признаюся, що звук «и» ужив я не дуже щасливо, пишучи його аж намісь чотирох звуків, з яких він постав: ы, е, і, и...» [Гнатюк 1901: 25]. Надалі в «Етнографічних матеріалах з Угорської Русі» Гнатюк врахував особливості вимови і переходу фонем [и] → [е].

Праця Брока, присвячена говорі села Убля, важлива й тим, що дає змогу провести різні компаративні студії, адже раніше в цьому селі побу-

вав Гнатюк. Саме тут у липні 1896 року він зробив фольклорні записи від того самого респондента – місцевого дяка-учителя Ребая. Найкращі шість прозових текстів Гнатюк залучив до *Матеріалів з Угорської Руси*. Зокрема він опублікував казки *Щастя і Нещастя*, *Модний «Робінзон»* (ЕЗ, 1898, т. 4, с. 12–14), яка є цікавою фольклоризованою версією популярного роману-алегорії Д. Дефо з доби Просвітництва, який на кінець XIX ст. поширився по Галичині та, очевидно, на Закарпаття в українському перекладі письменника-москвофіла Ореста Авдіковського. Оригінальними є тексти двох апокрифічних легенд: *Про графа Теофіста* [Гнатюк 1897: 82–89] та *«Богородиця і її служанка»* [Гнатюк 1898: 52–53]. Перша – народний варіант давньої історії про святого Євстахія, колізія якої побудована на мотиві «щастя, яке прийшло на старість». Друга – закарпатська версія казки, відомої за багатьма східноєвропейськими (сюжет 710, *Похресниця Богородиці*, за покажчиком СУС³) та західноєвропейськими паралелями, у яких головними є образ «німої царівни» і мотив «покари за порушену клятву». Гнатюк в Ублі записав також два варіанти із низки популярних у карпатському регіоні фольклорних творів різних жанрів про угорського короля Матяша (1443–1490), що в українській традиції представлений як добрий, мудрий і справедливий герой новелістичних казок [Мушкетик 2008: 39]. Один епізод розповідає про Матяша, який «спершу служив у Русина» і був простим селянином [Гнатюк 1898: 173–175], що маркує його соціально-національну складову. Твір є типологічно близьким до варіантів сюжетів жартівливої казки про *Розподіл нагород*, що є в білоруській, російській, польській фольклорних традиціях (СУС 1610). Другий епізод [Гнатюк 1898: 175] співвідносний із популярним казковим сюжетом про питання-загадки царя (пана) і відповіді мудрого героя (або героїні, як це викладено в українській соціально-побутовій казці про мудру дівчину Семилітку, СУС 875).

Повертаючись до Брока, зазначмо: Гнатюк був переконаний у тому, що норвезький мовознавець зробив дуже важливий внесок у розбудову української діалектології. Попри відмінну позицію українського ученого щодо атрибуції говірки закарпатських русинів, у висновках він наголосив на головних заслугах Брока, який «перший звернув увагу широкого науко-

³ Скорочена назва книги: *Сравнительный указатель сюжетов. Восточнославянская сказка*, сост. Л. Г. Бараг, И. П. Березовский, К. П. Кабашников, Н. В. Новиков. Ленинград: Наука, 1979, 442 с.

вого світа на багатство уgro-руських диялектів та почав їх опрацьовувати на широкій підставі. Належало б тільки бажати, аби не покидав раз розпочатої праці і продовжував її далі, що при його великій сумлінності і докладнім знанню не лише самої фільології, але й нашої мови може принести для нашої науки величезні користи» [Гнатюк 1901: 29]. Наголо-сімо також, що зацікавлення українською культурою у Брока були значно ширшими, аніж дослідження закарпатських говірок. У листі від 30 травня 1898 року він просив Гнатюка підшукати гідні тексти української белетристики для перекладу норвезькою мовою. Особливо його цікавили «эскизы из деревенской – сельской жизни» [Гнатюк 1998: 45]. Там само він висловив сердечну подяку Гнатюкові за надіслані праці про закарпатських українців [Гнатюк 1998: 43].

З ініціативи Гнатюка Брок був удостоєний почесного наукового звання дійсного члена НТШ (20 лютого 1914 року). Про цю новину Гнатюк повідомив норвезького ученого карткою за 27 лютого, написавши: «Відповідно до моєї пропозиції Філоль. секція Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові вибрала Вас своїм дійсним членом. Гратулюю Вам цього відзначення і прошу дуже наполи зможете – прислати нам якусь свою статтю до *Записок*. З правдивим поважанням. Володимир Гнатюк» [Мушинка 2012: 285]. Брок високо оцінив ставлення української наукової громади та керівництва НТШ до себе, однак із особистих причин відписав щойно через місяць, 23 березня 1914 року, подавши надію на продовження контактів: «Вибачте, що я, в зв'язку з хворобою, лише сьогодні відповідаю на Вашу любу картку від 27 лютого. З сердечною подякою довідався я і приймаю велику честь, яку проявило до мене Товариство ім. Шевченка. В першу чергу, дякую Вам як ласкавому ініціаторові, а через Вас далі високошанованому такому заслуженому товариству. Мене дуже зворушило високе, без сумніву, надто високе признание, яке я цим способом отримав. Якщо моя праця знову приведе мене на відповідну ділянку, мені буде радісно написати щось для *Записок*. Поки що мої зайняття стосуються трохи іншої ділянки, однак можливо, що в не дуже далекий час я повернуся до своїх любих південнозахідних українців. З дружнім поздоровленням, Ваш Олаф Брок» [Гнатюк 1998: 275]. На жаль, цим планам не суджено було здійснитися, бо незабаром почалася жаклива веремія світової війни, яка зруйнувала і знищила багато доброго.

Висновок. В історії першої професійної наукової української установи – Наукового Товариства імені Шевченка у Львові – особа Володимира Гнатюка є однією з найбільш авторитетних та шанованих. Його невтомна праця науковця й організатора, що часто граничила із безкорисливим самопожертвуванням, залишила значний доробок у царині фольклористики, етнографії, лексикографії та почасти діалектології. Взаємини норвезького ученого-славіста Олафа Брока з Володимиром Гнатюком займають у ній свою пам'ятну сторінку. Вона значуща як із погляду історичного факту співпраці двох філологів-народознавців, які глибоко вивчали культурний ландшафт Закарпаття, добре знали особливості його говірок, так і з погляду загальноєвропейського. Щодо останнього аспекту, наголосімо, що ці стосунки засвідчили про можливість вільного простору справжньої науки, гуманна суть якої полягає в тому, що вона не створює кордонів, а поміж ученими не породжує ворожості та політичних упереджень.

Research and Organizational Activities of Volodymyr Hnatyuk in Shevchenko Scientific Society: Relationship with Olaf Broch

Volodymyr Hnatyuk (1871–1926) is a talented and very energetic personality in Ukrainian ethnography of the late 19th early 20th century. This disciplined and hard-working person was one of the three key figures during the period Shevchenko Scientific Society (hereinafter – SSS) establishment and hey-day in the city of Lviv. Volodymyr Hnatyuk was a full member of SSS, the oldest scientific organization in Ukraine, and then became academician of All-Ukrainian Academy of Sciences (AUAS). This «phenomenally happy collector of various ethnographic material», as he was called by his colleague and older friend, Ukrainian writer Ivan Franko (1856–1916), was also known as a very smart researcher. The scholar left behind several hundreds of papers, including articles, journal overviews, translations, numerous reviews (600 reviews in Literary and Scientific Journal alone). Still, his primary scientific achievement were profound collections of Ukrainian folklore of different genres. According to Ukrainian scholar and intellectual Viktor Petrov, he was not only «a prominent erudite who seeks the rarest bibliographic and bibliologic facts» but also an attentive observer who knew how to break complicated plots into small details under the circumstances of broad migration prospects [Петров 1927: 254]. According to many of his contemporaries and successors, Hnatyuk was one of the first in Ukrainian folklore studies who introduced not only a vast amount of folklore and ethnographic materials of late 19th early 20th century into scientific use but also provided bright examples on how to work with them.

Hnatyuk became interested in folklore very early in his life. He got his first amateur passion at home, from his grandparents who loved singing folk songs and telling interesting stories. He started recording folklore when being a student of gymnasium. For instance, he mentions the first recordings in the Preface to two-volume edition – *Carols and Shchedrivky* (1914) published by SSS: «I recorded carols and other songs when I was already a gymnasium

student but apparently did not yet realize their importance for the research. I came to realization when I was already a university student upon reading the big collections by Yakiv Holovatskyi and Pavlo Chubynskyi and reviews on them and also after I got acquainted with the history of our ethnography on the basis of works by O. Pypin, O. Ohonovskyi, M. Sumtsov and some other smaller ones. Historical songs publication of Volodymyr Antonovych and Mykola Drahomanov, which included carols with historical foundations, attracted my attention to their age', September 28, 1913. [Гнатюк 1914: III]. This two-volume edition has not met its equals in Ukraine both in terms of content and scope and the carefulness of variational paradigms presented.

Awareness of the importance of filed records only grew stronger during his time at the university under the influence of Lviv University professors and senior philologists: Mykhaylo Hrushevskyi, Oleksandr Kolessa and Ivan Franko. Because of Mykhaylo Drahomanov and his initiatives focused on young people, he paid attention to then little researched Zakarpattia region. Having completed six expeditions between 1895–1903 to Ukrainian Zakarpattia, Eastern Slovakia and Southern Hungary, Volodymyr Hnatyuk collected unique folklore and ethnographic texts from one region which served as the foundation for the fundamental corpus of *Ethnographic Materials of Hungarian Ruthenia* published in six volumes in several issues of the *Ethnographic Journal* (city of Lviv, 1897, Vol. 3; 1898, Vol. 4; 1900, Vol. 9; 1909, Vol. 25; 1910, Vol. 29; 1911, Vol. 30). According to contemporary folklore researchers, the work which contains 505 samples of folk prose and 583 songs is «a unique source of discovering the folklore of Zakarpattia» [Мушинка 2012: 75] as well as linguistic specificities of the polyethnic region where Ukrainian population dominated back then and continues to dominate.

In 1898 Hnatyuk graduated from the Faculty of Philosophy of Lviv University with high results. Nevertheless, because of participation in political and civil movement of Ukrainian youth, participation which was considered too active by the Austro-Hungarian government he was appointed deputy teacher in the province – Sambir Classical Gymnasium. It is obvious that the distance from major academic centres and libraries would make it a lot more difficult for the talented scholar to fulfil his research and creative plans. So he refused the position in autumn 1898. His professional life brought him to the Shevchenko Scientific Society in Lviv.

Organizational and research activities of Volodymyr Hnatyuk as Secretary of SSS and editor of periodicals. In 1899 Hnatyuk started his work as SSS secretary. The society itself was established in 1892. Over the course of history SSS structure was determined by the three sections: 1. history and philosophical, 2. philological and 3. mathematical, nature describing and medicinal. Particular academic and organizational progress was made under chairing of Mykhaylo Hrushevskyi between 1897 and 1913. During that period the publication of numerous periodicals and monographs became very popular, the society acquired several big buildings, started creating museums, libraries and archives. With the publication of the first *Proceedings of the Shevchenko Scientific Society* (1892) and other periodic collections of academic papers, namely *Chronicles of the Shevchenko Scientific Society in Lviv* and *Literary and Scientific Journal* the research activities of the society took off. Starting from 1900 Hnatyuk was also performing the role of editor for all the publications of the Ethnographic Committee and was responsible for the reviews of Ukrainian and foreign periodicals: *Life and Word*, *Kiyevskaya Starina*, *Ethnographic Overview*, *Zhyvaya Starina*. The following year, in 1901, he was working as secretary and in 15 years as Chair of the Ethnographic Committee of Shevchenko Scientific Society. Thus, Volodymyr Hnatyuk is called the first professional Ukrainian Studies scholar in Western Ukraine for a reason [Мушинка 2012: 59]. Besides, he was extremely hard working for a person with frail health who bore the heavy burden of research and research and organizational work of the Society.

Folklore and ethnographic publications of the Shevchenko Scientific Society. One of the most important works of Hnatyuk was the scientific edition of ethnographic series publications under the auspices of Ethnographic Committee of Shevchenko Scientific Society. He edited most of the 39 volumes of *Ethnographic Collection* (short – EC) which was published between 1895 and 1929 and the 22 volumes of *Materials to Ukrainian-Ruthenian Ethnology* (1899–1929) which was entitled *Materials to Ukrainian Ethnology* till 1909. Hnatyuk was personally supervising the publication of Vols. 12, 15, 18, 1920. The significance of Volodymyr Hnatyuk's prominent editorial work was acknowledged in the way that the last paired volume (Vols. 21–22) *Materials to Ethnology and Anthropology* (Lviv, 1929) was dedicated to his memory.

The texts, their layout, editing, proofreading, preparation for printing, the publication itself and circulation of collections were the responsibility of Hnatyuk who agreed with his teacher Ivan Franko in that «the collection of material was only half of the work done... What is more important is to have the material processed and published so that it can have the most benefit for science» [Франко 1901: XVII]. Every year genre and topic based collections were published in the periodicals mentioned in compliance with the demanding requirements: *Lyrists. Lyrist Songs, Prayers, Words, News on Lyrists from Buchach District* (EC, 1897, Vol. 2), *Halychyna-Rus Anecdotes* (EC, 1888, Vol. 6), *Halychyna Folk Fairy Tales* (EC, 1899, Vol. 7) *Halychyna-Rus Folk Legends in 2 Volumes* (EC, 1902, Vol. 12, 13), *Necessities to Halychyna-Rus Demonology* and *Necessities to Ukrainian Demonology in 2 Volumes* (EC, 1904, Vol. 15; 1912, Vols. 33, 34), *Kolomyiky in 3 Volumes* (EC, 1905-1907, Vols. 17-19), *Hayivky* (MUE, 1909, Vol. 12), *Folk Stories About the Opryshko People* (EC, 1910, Vol. 26), *Carols and Shchedrivky in 2 Volumes* (EC, 1914, Vol. 35, 36), *Ukrainian Folk Fables (Animal Epos) in 2 Volumes* (EC, 1916, vol. 37–38). The value of these folklore materials lies in what M. Yatsenko justifiably summarized as «they were never presented in a raw form, were systematized in academic manner with variants and numerous parallels in world literature (and Slavic in particular) [Яценко 1964: 81].

Personal folklore and ethnographic practice of Volodymyr Hnatyuk.

Volodymyr Hnatyuk's personal legacy is of unique importance for many philological studies. The main principles of his work were laid out in the article – «Ukrainian Folklore» (on the subject matter of ethnographic material recording) (Vienna, 1917). His fieldwork, even though recorded in hand, determined the higher stage in the development of Ukrainian folklore studies and was highly evaluated in the 20th century. The monographs of Mykhaylo Yatsenko (1964) and Mykola Mushynka (1987), who are the most authoritative researchers of personal and professional life of Volodymyr Hnatyuk, indicate that he was primarily focused on calendar and ritual songs (carols, shchedrivky, hayivky), kolomyiky, ballads and folk prose (fairy-tales, narrations about the Opryshky, legends, demonological short-stories, novels, anecdotes). He was brave enough to conduct research into less known or «uncomfortable» topics of erotic («obscene») folklore, the issues of demono-

logy in the *Sketch on Ukrainian Mythology* (Lviv, 2000). The scholar was no less interested in new songs about new economic relations, military service and wars or the powerful emigration movement of the late 19th century in Halychyna. In those works Volodymyr Hnatyuk saw the active employment of folklore tradition which came into contact with new topics and images, was dependent on historical and political movements of the early 20th century and social modernization which swept across Europe.

Volodymyr Hnatyuk as pioneer of Ukrainian folklore recording since WWI (1914–1918). The Halychyna folklore collector was the first among other Ukrainian researchers to voice the problem of consistent recording for all the new works. Convinced that folklore is an important information source for history, Hnatyuk wrote that «no scholar could learn such details from any other source and know public opinions on a certain societal display in times of general democracy...» [Гнатюк 1916: 84]. Such was the conclusion he made in his article *War and Folk Poetry* published in *Calendar for Sich Riflemen and Infantrymen of Ukrainian Origin. 1917*, (Vienna, 1916) highly praised for its methodological merits by modern researchers [Кузьменко 2009: 17–18; Кирчів 2010: 96–97]. In this paper Hnatyuk outlined the main reference points in studying new Ukrainian military songs and short-stories which appeared under the influence of significant social changes which were happening not just on the territory of Halychyna but the whole Central-Eastern Europe. The folklorist believed that the main task of collectors was to find out about public opinion on world war, attitudes to world war, and its characteristics. It was a bit in tune with the European trend of popular science publications of folklore about war such as: Sofiya Fedorchenko's collection *People at War* (Kyiv, 1917) or Ernst Moritz's *Kronfeld's Der Krieg im Aberglauben und Volksglauben* (Munich, 1915). In his review of collective monograph *Kulturgeschichte des Krieges* (Berlin, 1916) historian Volodymyr Danylevych wrote that folklore was an extremely important source for studying cultural history of war [Данилевич 1919]. Hnatyuk as an experienced practicing folklorist added a questionnaire to the above mentioned article with most of questions being of existential and psychological orientation: on impressions, feelings, patience and worries of folk singers and narrators. In his work, except for newly created songs, which contain unique samples of riflemen songs, Hnatyuk included folklore prose about the world war.

Epic works which undoubtedly have a folklore core were dubbed as «fantastic short-stories» by him. Among the printed works we may find two legends with fairy-tale plot collisions (about one-eyed giants who were fought by «our folk» and «moskali»; about «immortal general» Keller of the Russian army (which produces an ancient mythologeme *dying/resurrection* of a hero), eschatological legend about the end of the world (*Tsar Bilovus*) and the anecdote about wise kaiser (*Our Tsar and Moscow Tsar*). Academic archives of manuscripts and phonorecords of M. T. Rylskyi Art Studies, Folklore Studies and Ethnology Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine. V. Hnatyuk Fund (funds 28–3) which was transferred to Kyiv in 1951 [Страков 2001] as well as Ethnographic Committee of Shevchenko Scientific Society Fund (funds 29–3) hold numerous valuable fieldwork materials of WWI era – letters with verse manuscripts, newly created songs, legends, narrations and short stories which were sent from the front or military hospitals to the secretariat of Ethnographic Committee of Shevchenko Scientific Society or to Volodymyr Hnatyuk personally [Kuzmenko 2015: 88; Кузьменко 2016: 116–120]. One of such messages from the front of June 26, 1917 sent by Ukrainian infantryman Yosyf Lapchuk, born in 1898 in Stryi district, reads as follows¹, «Honorable Committee of the Shevchenko Scientific Society, While staying among the Germans, I managed to get my hands on Ukrainian calendar for Ukrainian Sich Rifle[man] for the year 1917 published in Vienna by the Ukrainian Women's (Society) of the Committee Helping the Wounded. From this calendar I found out about the wish of esteemed Mr. Hnatyuk for every Ukrainian infantrymen to collect all songs and short-stories heard among the military and send them to your address. So I decided to introduce myself and send several new songs, which I read, and which might be of use to you. [...]» [NAFM IAFE: page 1–2]. It becomes obvious from the letter how effective Hnatyuk's organizational work and appeals to men on the frontier were. Unfortunately, most of those invaluable folklore materials were destroyed by tsarist soldiers during occupation [Мушинка 2012: 87]. What is important is that in 1918 Hnatyuk was still keen on publishing those materials in a separate collection to «hide from oblivion and death» [Гнатюк 1918: 100].

¹ Here and henceforward we are keeping the original spelling of the manuscripts cited. For better comprehension we added necessary punctuation and indicated missing letters in brackets.

Besides his folklore-based activities, Hnatyuk also had a name in literary criticism as a long-term managing editor of Literary and Scientific Journal (starting from issue number four in 1899 to 1905, then from 1922 till his death in 1926) and the publications of Ukrainian-Ruthenian Publishing Union. Being a member of the editorial board, he took up all the tasks assigned to him and even more, since he edited every figure and proofread the manuscripts carefully. Volodymyr Hnatyuk also wrote original critical articles, translated from foreign languages, did proofreading, made orders and entered into agreements with authors and subscribers. Extremely important for understanding of the high level of academic process of the time was his work as chronicler. In the bulletin *Chronicles of the Shevchenko Scientific Society*, which was published in Ukrainian and German starting from 1900, Hnatyuk informed the public about the scientific life of the Society. The bulletin was where they first published proceedings of the section sessions, minutes of manuscript preparation for printing, information about international scientific congresses etc.

In order to support the unified research and information environment, Hnatyuk kept dynamic correspondence both within Halychyna, which was part of the Austro-Hungarian Empire, and with other countries. According to M. Mushynka, he had more than 800 pen-friends: scholars, magazine publishers, authors, contributors, reviewers, readers from different institutions whom he personally sent the scientific publications of the Shevchenko Scholarly Society. As of today the greater share of his letters has been published. The most important parts of correspondence include letters from Fedir Vovk (1847-1918) who was a famous anthropologist, professor of Petersburg University [Гнатюк 2001] and writer Mykhaylo Kotsyubynskyi (1864–1913) who wrote his short-story based on the life of Hutsuls – *Shadows of Lost Ancestors* (1911) influenced by his communication with Hnatyuk and visits to the village of Kryvorivnya. The story was later adapted into the world-famous movie (1964) of the same name. Correspondence with linguist Yevhen Tymchenko (1866–1948) is valuable from the standpoint of learning the stages of codified Ukrainian language establishment as Tymchenko was a famous language historian, dialectologist and lexicographer, full member of the Shevchenko Scientific Society, academician of the Academy of Sciences of Ukrainian SSR, associate member of the Academy of Sciences of Ukrainian SSR. Hnatyuk kept correspondence with many foreign scholars.

Linguistic Activity of Volodymyr Hnatyuk: Spelling Challenges. The positions of secretary and editor required constant reading of linguistic researches to get acquainted with complicated spelling cases and the norms of literary Ukrainian language. In 1918 Hnatyuk was elected full member of the Ukrainian Academy of Sciences in Kyiv and in his thank you speech he suggested that a journal dedicated to the culture of Ukrainian language be founded. Different approaches towards spelling were for the most part stipulated by the dispersal of Ukrainian people between several countries which often caused disputes and misunderstandings. That is why Deputy Head of the Ethnography Committee of the Shevchenko Scientific Society Fedir Vovk believed that under political conditions of the time language and spelling were an important consolidating factor of the Ukrainian people [Сапеляк 2000: 123–124]. That is why Hnatyuk could not shy away from the fact that a significant share of his scientific interests was the study of regional variants of the folklore language native speakers. Apparently, this gave M. Mushynka the reasons to call Hnatyuk «one of the best dialectologists of the late 19th early 20th century». [Мушинка 2012: 191], even though the scholar himself did not acknowledge the title. Hnatyuk's interest in language was more obvious in his practical work, when he was trying to keep to the phonetic accuracy of folklore records. He wrote about this in the preface to *Ethnographic Materials of Hungarian Rus*, «I kept to the principle of trying to put down everything, word for word, without omitting anything «below the comma» [Гнатюк 1897: XIII]. As a result, Hnatyuk's scientific interests always included issues of dialect studies, in particular languages of Zakarpattia and Pannonian Ruthenia which he dedicated a number of specialized linguistic and culture-political articles to (*On Literary Languages of Carpathian Ruthenians* [Гнатюк 1981: 241–247], *Presov Eparchy Ruthenians and their Dialects* (1900, Proceedings of Shevchenko Scientific Society, Vol. 35–36, Book 3–4, p. 1–70), *Slovaks or Ruthenians? (Arguments to the Dispute on Western Ruthenians Nationality)*, *Dictionary of Zakarpattia Dialects in collaboration with I. Pankevych* (1921–1925). Important for modern dialectology are the glossaries added to folklore collections of Volodymyr Hnatyuk (for instance, *Small Dictionary of Hungarian-Ruthenian Expressions*) [Гнатюк 1898: 234–251]).

Volodymyr Hnatyuk was elected associate member of three respectable foreign scientific institutions for his valuable academic work, namely: *Russian Academy of Sciences in Petersburg* (1902), *Czech Scientific Národopisná Společnost Československá* in Prague and *German ethnological societies*

Des Vereins für österreichische Volkskunde in Vienna and *Hermann-Barth-Gesellschaft für geistige Volkerverständigung* in Berlin. Such international attention to Ukrainian folklorist was understandably the result of gigantic organizational and research work paired with extensive ties, «he constantly followed all the world (and Slavic in particular) periodicals [Яценко 1964: 49]. Hnatyuk kept correspondence with foreign figures to exchange ethnographic literature, organize different ethnographic meetings and events, for instance participation in anniversary collection of papers dedicated to the 40th anniversary of Ivan Franko's literary activities.

Hnatyuk has fruitful cooperation with progressive Russian writers and researchers, namely I. Bunin, M. Gorky, V. Korolenko, O. Brikner, M. Spersanskyi, V. Rozovyi, S. Oldenburg, V. Peretz. Among those he corresponded with were full members of Shevchenko Scientific Society, namely Fedir Korsh, Slavic philologist, academician of the Academy of Sciences in Petersburg, one of the authors of *Notes on Cancellations of Limitations for Printed Little Russian Works* published in the revolutionary 1905. It should be noted that the same year Lev Tolstoi made a stand against Russian-Japanese war, which he considered stupid. The world famous writer wrote an open letter in this regard to tsar Nicholas II which was translated by Hnatyuk and published as a separate brochure entitled *Come to Senses* [Мушинка 2012: 176].

Volodymyr Hnatyuk and Oleksiy Shakhmatov, Head of the Department of Russian Language of Russian Academy of Sciences, were dear friends and the latter sent Hnatyuk his research papers and helped edit the studies submitted to Russian scientific journals. Among others, it was important to Shakhmatov to discuss the issues of border mixed dialects from Zakarpattia. In his turn Volodymyr Hnatyuk asked Shakhmatov for advice during the discussion on the type of Pannonian Ruthenian dialect. In his letter dated January 01, 1902 he told Shakhmatov about the main critical remarks that Bloch had made: «When you read my article «Slovaks or Ruthenians?», he wrote in the letter, «you will understand what I am talking about. Prof[essors] Sobolevskyi, Pastrnek² and others said that the samples of dialects which I published in Vol[ume] 11 of *Ethnographic Collection* are Slovak. I acknowledge that they have been influenced by the Slovak language but I cannot

² Volodymyr Hnatyuk is referring to the famous Czech linguist, professor of Slavic philology of František Pastrnek Vienna University.

agree that they are Slovak and not Ruthenian in their origin. For this reason I would very much appreciate it if I could have your opinion on this matter. I will mention that I am now preparing Hungarian-Ruthenian Verse collection for publication. The verses are mostly from the 18th century and I hope that will also partly support my opinion on Pannonian Ruthenians [Гнатюк 1998: 100]. Shakhmatov received scientific publications from Halychyna through Hnatyuk, namely copies of Ethnographic Collection, materials from Bachka, which Hnatyuk mentions in his letter to Fedir Vovk dated April 22, 1912 [Гнатюк 2001: 117].

Czech and Croatian ties of Hnatyuk were deepened by his collaboration with ethnographers Lubor Niederle, Jiří Polívka (reviewer of Hnatyuk's collection of fables) [Гнатюк 1998: 299], literary critic František Tichý, Slavic Studies expert Ignatij (Vatroslav) Jagić. Editor of *Archiv für slavische Philologi* journal personally recommended Hnatyuk for O. Kotlyarevskyi Award. On September 20, 1913 he wrote a positive review of his collection of short-stories about the Opryshky: «...the work of Hnatyuk is characterized by all the qualities of diligent ethnographic activity and deserves total recognition, along other works...» [Гнатюк 1998: 252–257]. Hnatyuk also valued his ties with Polish scholars, namely the first developer of phoneme theory, full member of Shevchenko Scientific Society, Ivan Baudouin de Courtenay as well as Hungarian linguist Oscar Ashbot and many others. We cannot but mention the Northern-European direction in the activities of Volodymyr Hnatyuk aimed at cooperation with leading Finnish ethnographers V. Minsikki, Kaarle Krohn, Antti Amatus Aarne [Гнатюк 1998: 233–235], who wished that Ukrainians got political freedom [Гнатюк 1998: 2310] as well as Norwegian Slavic Studies Olag Broch (1867–1961).

Different aspects of the relations between Olaf Broch and Volodymyr Hnatyuk. Hnatyuk knew Broch through publications of reviews on his works sent for publication to the Shevchenko Scientific Society and private correspondence that they kept starting from 1898 and as late as 1914. Original letters are kept in different archives: Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine in Kyiv, Department of Manuscripts of V. Stefanyk Lviv Scientific Library, Shevchenko Scientific Society Archives in Sarcelles (France) and Oslo (Norway). While being a student, in *Proceedings of the Shevchenko Scientific Society* (1895, Vol. 14, Book 6, p. 37) Hnatyuk referenced the fundamental work of Norwegian Slavic

Studies scholar «Zum Kleinrussischen in Ungarn» published the previous year in the international Slavic Studies journal *Archiv für Slavische Philologie* (1895, Bd. XVII, s. 321–416; Bd. XIX, s. 1–21). Three years later, in 1899, Hnatyuk published an extended review in the *Proceedings of the Shevchenko Scientific Society* in which he gave positive evaluation to Broch's research *Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn* (Khrystyaniya, 1897) published in *Archiv für Slavische Philologie* (Bd. XXI, p. 49–61). Hnatyuk presented a detailed content of the paper, described its structure, highlighted the various aspects of phonetic phenomena (assimilation, palatalization). At the same time, he was rather critical about Broch's position as he considered the area studied to be «Slovak-Ruthenian» and the population to be *Slovak* which correspondingly made the language a dialect of the Slovak language. In that same review Hnatyuk suggested his own approach by dividing Hungarian Ruthenia into two dialectal groups: 1. «pure Ruthenian» (Marmarosh, Uhoch, Bereh, Uzhhorod, North-Eastern Zemlyn); 2. «Ruthenian-Slovak» (Zemplyn, Sharysh, Shpysh). Towards the end of the review Hnatyuk makes a conclusion about the high professional level of Broch's work: «The material collected is distinct in its accuracy and the work itself is detailed and diligent. In this respect we can consider it to be a really fine work and wish for each dialect of our language to be studied in the same fashion as soon as possible.» [Гнатюк 1899: 42].

When studying the folklore records of Volodymyr Hnatyuk from Zakarpattia, the little known part of Europe at the time, Broch remarked to Hnatyuk that the latter was not familiar with the methodology of German phonetician Edward Sivers (1850–1932). Because of that, in his opinion, Hnatyuk was not accurate when reproducing the language of texts which from a purely linguistic standpoint were not enough for specialists. Broch thought that one of the significant disadvantages of folklore recordings was the absence of phoneme [ы] [Мушинка 2012: 197]. Hnatyuk responded to the criticism in a while and substantiated his position in the 1901 review of another of Broch's papers – *Hungarian-Ruthenian Dialect of the Village of Ubly (Zemle Comitatus)* (Saint-Petersburg, 1900, 117 p.) in which he clearly stated that, «my records were primarily made for ethnographic purposes. Because of this I did not need to pay attention to the linguistic subtleties [Гнатюк 1901: 25]». By adding another general reference about Broch «as true researcher of the Slovak-Ruthenian border dialects», Hnatyuk agrees with

his reasonable remarks: «I will have to admit that I have used the «и» sound rather unfortunately, putting it down instead of four sounds that it has emerged from: ы, е, і, и...» [Гнатюк 1901: 25]. Later on in *Ethnographic Materials of the Hungarian Ruthenia* Hnatyuk took into account the specific features of pronunciation and shift of |и| → |е| sounds.

Broch's work, dedicated to the dialect of Ublya village, is important because it opens opportunities to various comparative studies as Hnatyuk previously visited that village. It was there where in July 1896 he made folklore records from the same respondent – local clerk and teacher Repay. Hnatyuk used the best six prose texts in *Materials on Hungarian Ruthenia*. In particular, he published the fairy-tales *Happiness and Unhappiness*, *Fashionable "Robinson"* (EC, 1898, Vol. 4, p. 12–14) which is an interesting folklorized version of the popular allegorical novel by Daniel Defoe from the Enlightenment era, which spread over Halychyna and, apparently, Zakarpattia in the Ukrainian translation of the Russophil writer Orest Avdykovskyi. The texts of apocryphic legends are original: *On Earl Theofist* [Гнатюк 1897: 82–89] and *Mother of God and her Servant* [Гнатюк 1898: 52–53]. The first one is the folk version of ancient story about St. Eustachius with the collision being built on the motif «happiness coming later in life». The second one is the Zakarpattia version of the fairy-tale known under many Eastern European (plot 710, Mother of God and her Goddaughter, under SUS index³) and Western European parallels with the main character of «mute princess» and the motif of «punishment for broken oath». In Ublya Hnatyuk also recorded two variants from the range of popular in the Carpathian region folklore works of different genres about the Hungarian King Mátyás (1443–1490) which in Ukrainian tradition is represented as a kind, wise and just hero of novel-like fairy-tales [Мушкетик 2008: 39]. One of the episodes tells about Mátyás who «first served for Ruthenian» and was a simple peasant [Гнатюк 1898: 173–175] which marks his social and national component. The text is typologically close to the plot variants of the fairy-tale on «Reward Distribution» which can be found in Belarus, Russian and Polish folklore traditions (SUS 1610). The second episode [Гнатюк 1898: 175] can be correlated with the popular fairy-tale plot about the questions-riddles of the tsar (pan) and answers of a wise

³ Short name of the book: *Comparative Index of Plots. Eastern Slavic Fairy-Tales*, compiled by L. H. Barah, I. P. Berezovskyi, K. P. Kabashnykov, N. V. Novikov. Leningrad: Nauka, 1979, 442 p.

hero (or heroine as it is presented in Ukrainian social fairy-tale about a wise girl Semylytka, SUS 875).

Coming back to Broch it should be mentioned that Hnatyuk was sure that the Norwegian linguist made a very important contribution to the development of Ukrainian dialectology. In spite of a different position of the Ukrainian scholar regarding the attribution of Zakarpattia Ruthenian dialect, in his conclusions he stressed upon the key merits of Broch who was the «the first to draw the attention of wider academic world to the richness of Hungarian-Ruthenian dialects and started studying them on a broader basis. We would only wish for him to continue with the work started and not leave it which in view of his great diligence and perfect knowledge not only of philology but also of our language will be very beneficial for our science.» [Гнатюк 1901: 29]. We should also mention that Broch's interest in Ukrainian culture was significantly wider than the research of Zakarpattia dialects. In his letter of May 30, 1898 he asked Hnatyuk to find proper texts of Ukrainian belles-lettres to be translated into Norwegian. He was particularly interested in «sketched of village-rural life' [Гнатюк 1998: 45]. He also expressed his sincere gratitude to Hnatyuk for the works about Zakarpattia Ukrainians that he had sent him [Гнатюк 1998: 43].

Upon the initiative of Hnatyuk, Broch was awarded the honourable scientific degree of full member of the Shevchenko Scientific Society (February 20, 1914). Hnatyuk informed the Norwegian scholar about the news with a card which he sent on February 27 with the following inscription: «Following my proposal the Philological Section of the Shevchenko Scientific Society in Lviv elected you its full members. I would like to congratulate you on this distinction and would kindly ask you to send an article for the *Proceedings* for when it is convenient for you. With kind regards, Volodymyr Hnatyuk» [Мушинка 2012: 285]. Broch highly appreciated the attitude of Ukrainian scientific community and the heads Shevchenko Scientific Society towards him but for personal reasons he replied only in a month's time on March 23, 1914 giving hope for maintaining of contacts: «Excuse me for replying to the lovely card of February 27 only now for I was ill. With warm gratitude I found out and am now accepting the great honour extended to me by the Shevchenko Scientific Society. First of all, I would like to thank the kind initiator and ask you to pass my gratitude to the honourable and highly esteemed society. I was very touched by the high, undoubtedly, too high of an evaluation which I received in this way. If my work again brings me to a

relevant area, I would be very happy to write something for the *Proceedings*. While my current activities pertain to a slightly different field, it is yet possible that in the nearest future I will go back to my dear South-Western Ukrainians. With kind regards, Your Olaf Broch [Гнатюк 1998: 275]. Unfortunately, those plans never saw the light of day as the awful events of world war started soon after that, which ruined and destroyed a lot of good.

Conclusions. In the history of the first professional scientific Ukrainian institution – Shevchenko Scientific Society in Lviv – the figure of Volodymyr Hnatyuk was one of the most respected and authoritative. His restless work of researcher and organizer which was often borderline self-sacrificing, left a serious contribution in the sphere of folklore studies, ethnography, lexicography and partly dialectology. The relations between Norwegian Slavic Studies scholar Olaf Broch and Volodymyr Hnatyuk occupy a memorable page in them. It is significant both from the standpoint of historical fact of cooperation between two philologists and folklorists who were profoundly researching the cultural landscape of Zakarpattia, were well aware of the specific features of dialects within general European context. Regarding the last aspect, we should stress that those relations testified to the possibility of free space for real science, the humane nature of which lies in the fact that it does not create borders and does not give rise to animosity and political bias.

LITERATURE – ЛІТЕРАТУРА

- Гнатюк 1897 – Гнатюк, В. Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Зібрав Володимир Гнатюк. Т. 1. *Легенди і новели. Етнографічний збірник*. Львів, т. 3. XX + 236 с.
- Гнатюк 1898 – Гнатюк, В. Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Зібрав Володимир Гнатюк. Т. 2. *Казки, байки, оповідання про історичні особи, анекдоти. Етнографічний збірник*. Львів, т. 4. VIII + 254 с.
- Гнатюк 1899 – Гнатюк, В. Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze 60 Research and Organizational activities of Volodymyr Hnatyuk. im östlichen Ungar von Olaf Broch (Mit einer Karte). Videns Rabsselskabets Skrifter. II. Historick-filosofiske Klasse. 1897. № 5. Христіанія, 1897. *Затиски НТШ*. Львів, т. 28, кн. 2, с. 38–42.

- Гнатюк 1901 – Гнатюк, В. Олафъ Брехъ. Угрорусское нарѣчіе села Убли (Земплинскаго комитата). Изданіе отд. Рус. языка и словесности имп. Академіи Наукъ. Сп., ст. 117. *Записки НТШ*, т. XL, кн. 2, с. 24–29.
- Гнатюк 1914 – Колядки та щедрівки: у 2-х т. Зібрав В. Гнатюк. Т. 1. *Етнографічний збірник*. Львів, т. 35. XXXIV + 380 с.
- Гнатюк 1916 – Гнатюк, В. Війна і народня поезія. *Календарик для українських січових стрільців і жовнірів-українців на 1917 р.* Відень. С. 68–84.
- Гнатюк 1918 – [Б.а.] Вояцькі пісні. *Календарик для січових стрільців і жовнірів-українців на 1919 р.* Відень, с. 99–113.
- Гнатюк 1981 – Гнатюк, В. Вибрані статті про народну творчість. *Записки НТШ. Філологічна секція*. Нью-Йорк. Т. 201. 288 с.
- Гнатюк 1998 – Володимир Гнатюк. *Документи і матеріали (1871–1989)*. Упоряд. Я. Дашкевич, О. Купчинський, М. Кравець, Д. Пельц, А. Сисецький; відпов. ред. О. Купчинський. Львів: Видання НТШ, 466 с.
- Гнатюк 2001 – *Листування Федора Вовка з Володимиром Гнатюком*. Передмова В. Наулка, упоряд. та коментар В. Наулка, Н. Руденко, О. Франко. Львів; Київ, 214 с.
- Данилевич 1919 – Данилевич, В. Рец. на кн.: R. Weule, E. Bethe, B. Schmeidler, A. Doren, P. Herge. *Kulturgeschichte des Krieges*. Verlag und Druck von V. G. Teubner in Leipzig und Berlin, 1916 (із серії «Aus Natur und Geistwelt»). *Записки Історико-філологічного відділу Української академії наук*. Київ, кн. 1, с. 120–121.
- НАФРФ ІМФЕ – Листи, вірші. Індивідуальна творчість учасників війни про події Першої світової війни. 1917 р. *Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України*, ф. 29–3, од. зб. 322, арк. 1–20.
- Кирчів 2010 – Кирчів, Р. *Двадцять століття в українському фольклорі*. Львів: Ін-т народознавства НАН України, 533 с.
- Кузьменко 2009 – Кузьменко, О. *Стрілецька пісенність: фольклоризм, фольклоризація, фольклорність*. Львів: Ін-т народознавства НАН України, 296 с.
- Кузьменко 2016 – Кузьменко, О. Перша світова війна в українській фольклорній традиції. *Україна Модерна*. Харків: Майдан. Вип, 23, с. 111–151.
- МУЕ – *Матеріали до українсько-руської етнології Наукового товариства ім. Шевченка*. Львів, 1899–1919, 1929.
- Мушинка 2012 – Мушинка, М. Володимир Гнатюк. *Життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства*. 2-ге вид., доп. та перероб. Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 384 с.

- Мушинка 1987 – Мушинка, М. В. Гнатюк. Життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства. *Записки НТШ. Філологічна секція*. Париж; Нью-Йорк; Сідней; Торонто, т. 207. 332 с.
- Мушкетик 2008 – Мушкетик, Л. Г. Угорський король Матяш як герой слов'янського фольклору: дослідження і матеріали. *Слов'янський світ*. Київ, с. 30–43.
- Петров 1927 – Петров, В. Акад. Володимир Гнатюк у своїх фольклорних студіях. *Записки історично-філологічного відділу*. Київ, кн. 10, с. 241–254.
- Сапеляк 2000 – Сапеляк, О. Етнографічні студії в Науковому товаристві ім. Шевченка (1898–1939 рр.). Львів: Ін-т народознавства НАН України, 198 с.
- Старков 2001 – Старков, В. А. Особовий архів Володимира Гнатюка та його роль у дослідженні ігрової культури українців. *Архіви України*. № 3 (246), с. 86–100.
- Франко 1901 – Франко, І. Галицько-руські народні приповідки: у 3-х т. Зібрав Іван Франко. *Етнографічний збірник*. Львів, т. 16, с. V–XXV.
- Яценко 1964 – Яценко, М. Т. *Володимир Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність*. Київ: Наукова думка, 286 с.
- Kuzmenko 2015 – Kuzmenko O. Poetics of Dramatic Existence in the Folk Prose about World War I: Local Folklore or/and Mechanism of Collective Structuring of Experience. *Studia Methodologica*. Ternopil'. Issue 41, Summer 2015, p. 85–92.